תלמוד בבלי · אחרונים · שערי תורת בבל · סדר מועד

שערי תורת בבל על ראש השנה

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת בבל על ראש השנה

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-בבל-על-ראש-השנה/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ג: 4
דף ח. 4
דף ח: 4
דף י. 4
דף יב: 6
דף יג: 7
דף טז: 7
דף יז. 7
דף יז: 8
דף יח. 9
דף יט. 9
דף כא. 9
דף כא: 9
דף כב: 11
דף כג: 11
דף כה. 12
דף כז. 12
דף כט: 12
דף ל. 13
דף ל: 14
דף לא. 14
דף לא: 14
דף לב: 14
דף לג: 15
דף לד. 15
דף לה. 15

דף ג:

(ג סע"ב) **הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא**.—כ"ה בסדר עולם שלפנינו; אבל לפני המאור היה הנוסח בס"ע "ומטעם כורש ודריוש ודריוש הוא ארתחשסתא וכל המלכות נקראת ארתחשסתא", וכ"ה דעת המאור, וכתב: "ולא מצינו בכל מקום שנקרא כורש אלא במקום אחד שנדמה לו לר' אבהו וכו'" (וע"ש).

דף ח.

(ח סע"א) **אמר רב חסדא פסח כדי נסבה**.—פי' דפסח אינו אלא אשגרת לישנא מן המשנה דזבחים סופ"ה, דשם שנינו "הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים", וכעין זה אמר רב חסדא בירושלמי פ"ב ה"ד [ד ע"ד], והארכנו בענין זה בתמורה כח ב.
(ח א תוספות) **ד"ה לתקופות וכו' כל השעות והקפ"ה של כל מחזורים**.—צ"ל. השעות והתפ"ה של כל מחזורים (וכן העתיק בספר מצרף לכסף מאמר ב' פרק ב)[1]. וביאור זה, שכל מחזור של י"ט שנה עם עיבוריהן שהן רל"ה חדשים הן פחותות בשעה ותפ"ה חלקים מי"ט שנות החמה, שכל שנה משס"ה יום ורביע.

דף ח:

(ח ב תוספות) **ד"ה שהחודש וכו' דאמרינן רשב"ג ה"ל בריה וכו'**.—מקור מאמר זה נעלם ממני. ועי' עירובין מ ע"א וירוש' שבועות פ"א ה"ד [לג סע"א].

דף י.

(יו"ד ע"א תוספות) **ד"ה ופירות וכו' ויש ה"ג שכתוב בהם וכו' ובה"ג של אספמיא וכו'**.—הקדמונים יביאו לפעמים בה"ג של אספמיא ובה"ג סתם וה"ג של רב יהודאי וה"ג של ר"ש קיירא. והנה בענין זה שלפנינו נמצא בה"ג שלנו סוף הלכות ערלה כנוסח ה"ג אספמיא שהביאו התוס' כאן. עוד ביבמות מה א תוס' ד"ה לא ובחולין צג א תוס' ד"ה אמר - בשניהם מובא ענין אחד בשם ה"ג של אספמיא ונמצא ג"כ בה"ג שלנו הלכות נזיר. ועוד בסמ"ג עשין צ"ד ואו"ז ב"מ סי' רעו בשם ה"ג של אספמיא, ואותו ענין נמצא בה"ג שלנו הלכות שבועות. ועי' ב"מ פא ב תוס' ד"ה דבר, שהביאו ענין זה בשם ה"ג דרב יהודאי גאון. ועוד בספר הישר לר' תם סי' תקצט כתב בשם ה"ג של אספמיא "כתב חניכתו כשר אע"פ שלא כתב שם מובהק", ובה"ג שלפנינו נשמט הסיום "אע"פ שלא

[1] ועי' בהגהות הב"ח ורש"ש, שהגיהו באופנים אחרים מדעתם.

כתב שם מובהק". ועוד בחולין צז א תוס' ד"ה אמר הביאו בשם ה"ג של אספמיא דפוסק מין במינו בנותן טעם "ומילתא דרבא דאמור רבנן בששים אייתו לפסק הלכה", וכל זה נמצא בה"ג שלפנינו הלכות גיד הנשה. ועי' רא"ש סוף הלכות טומאה בשם בה"ג דכהן מוזהר על הגוסס, ובמרדכי מו"ק פ"ג בשם בה"ג להיפך.

והנה על אודות ה"ג שלפנינו דעת הגאון הרא"ש טרויב מקידאן בעל הגהות על ה"ג (ווארשא תרל"ה), שהוא מר"ש קיירא, כי מה שהביאו הראשונים בסתם בשם ה"ג-מעט הוא אשר לא נמצאם בה"ג שלפנינו: ומאשר יביאו בשם ה"ג לרב יהודאי - ירבו המאמרים אשר לא נמצאם, או כי גם נמצאם בהיפך בה"ג שלפנינו. וגם מוני המצוות מביאים מנין המצות בשם ה"ג דר"ש קיירא, ושהוא היה המונה הראשון למצות. ואחרי אשר על רב יהודאי גאון לא שמענו אף מאחד ממוני המצות שמנאן-מוכח שמחבר ה"ג שלפנינו הוא ר"ש קיירא. והסכים לזה גם בעל דורות הראשונים ח"ג עמ' 204 (ע"ש).

ואנחנו לא באנו לידי מדה זו כי נאמר להיפך, אשר יש הרבה מאשר יביאו הראשונים בשם ה"ג דר"ש קיירא, ואינם בה"ג שלפנינו. ועל כולם יש לנו עדות הראב"ד בעל הקבלה שכתב: "דר"ש קיירא בה"ג שלו הזכיר שמועות משמא דכהן צדק. ולא שמענו מעולם שהיה בזמנו גאון ששמו כהן צדק. ואפשר שכהן צדק זה שהיה רבו חכם גדול היה ולא נסמך". והרי שאף אם נחפש בנרות בה"ג שלפנינו לא מצאנו שמזכיר אף פעם אחת לכהן צדק. ובעל כרחנו נאמר, שזה שלפנינו אינו מר"ש קיירא.

אבל בזמננו יצא לאור ע"י חברת "מקיצי נרדמים" ה"ג בנוסח אחר משלפנינו. ושם נזכר באמת הרבה פעמים "כהן צדק"[2], לכן נראה לנו שזה הוא ה"ג של ר"ש קיירא. ואף שהראב"ד כתב שה"ג מזכיר "כהן צדק" בלי שום תואר, וכאן הוא מתואר ברב ור"מ וגאון, ורק פעם אחת כתוב סתם בלי שום תאר, קרוב הדבר שתוארים אלו אינם מגוף הספר אלא הוספת המעתיקים שאינם בקיאים, שדימו שזהו מר כהן צדק גאון פומבדיתא (בערך בשנת ד"א תרפ"ב) או מר כהן צדק גאון סורא (בערך בשנת ד"א תר"ב), ושניהם היו זמן רב אחר ר"ש קיירא, שחיבר ה"ג שלו בשנת ד"א תק"א ליצירה (כמובא בקבלת הראב"ד).

ואשער ש"כהן צדק" זה שמזכיר ה"ג אינו שם העצם (=שם פרטי) אלא שם תואר לר' יעקב הכהן מנהר פקוד גאון סורא, שמלך שם י"ח שנה (משנת ד"א תע"ה עד ד"א תצ"ג), וא"כ היה ר"ש קיירא בזמנו. והיו מכנים לגאון זה באותו זמן "כהן צדק" סתם.

[2] כמו בעמ' 46: שאילי דמר ר' כהן צדק ריש מתיבתא, בעמ' 139: שדר כהן צדק ר"מ, בעמ' 141: שדר כהן צדק, בעמ' 144: הכין שדר כהן צדק ר"מ, עמ' 167: ושדר מר רב כהן צדק, בעמ' 173: ושדר ר' כהן צדק, בעמ' 186: ושדר מר רב כהן צדק, בעמ' 205: מר רב כהן צדק גאון, בעמ' 206: מר רב כהן צדק גאון.

ובדורות שלאחריו שקמו גאונים בשם העצם (=שם פרטי) "כהן צדק" פסקו מלכנות לר' יעקב הנ"ל בשם "כהן צדק". ובשכבר הימים הכל נשכח, ולא ידעו מי הוא "כהן צדק" זה שבה"ג.

ועי' רי"ף שבת פי"ז רמז תר"ח: ואמר בעל הלכות משמיה דר' צמח דהלכתא כר' יהודה. עוד שם פכ"ב: ופסק בעל הלכות משמיה דר' צמח בר פלטויי ר"מ כר"א ור"ש. ועוד שם: וכן אמר בעל הלכות משמיה דר' צמח בר פלטויי גאון ז"ל. ועוד בפסחים פ"ב רמז תש"ל: ובעל הלכות אמר משמיה דכהן צדק שפסק כרשב"ל. וכל אלה נמצאים בה"ג של מק"נ. ומוכח דבעל הלכות סתם שהביא הרי"ף הוא ה"ג של ר"ש קיירא.

והנה רב צמח בר פלטויי גאון מלך בשנת תרל"א יותר ממאה שנה אחרי ר"ש קיירא. וצ"ל שהלכותיו ודבריו הוסיפו המעתיקים בתוך דברי ה"ג עוד לפני הרי"ף. אבל לפני הראב"ד בעל הקבלה היה ה"ג של ר"ש קיירא בלי הוספות אלו, שהרי סתם ולא הזכיר מי הוא ר' צמח, שהביא ר"ש קיירא. וכ"כ בדד"ו ה"ד עמ' 33, שלא היה כן בה"ג של ר"ש קיירא שלפני הראב"ד.

ועי' מנהיג הל' מילה סי' קכ"ד, שהביא בה"ג לר"ש קיירא, ובהלכות הלל סימן ל' הביא בה"ג לרב יהודאי גאון. ועי' בתוס' רי"ד מגלה (ל ע"ב): א"ר שמעון קיירא[3] בה"ג שחיבר בסדור פרשיות של ימים טובים", וזה נמצא בה"ג של מק"נ, ולי' בה"ג שלנו. אבל זה נמצא ג"כ בהלכות פסוקות (ווירסייליס תרמ"ו). ועי' בהלכות רי"צ גיאת דקט"ו בשם רב עמרם "מה שמצאתם בהלכות קרואות על שמו של מר רב יהודאי טעות הוא ולא שמענו שכך כתוב בהלכות שקורין בג' של חג ביום השלישי בלבד כמו שקורא הכהן".

דף יב:

(יב סע"ב) **התלתן משתצמח**.—רש"י ז"ל מפרש לה לענין מעשר, שמתעשר אחר שנת צמיחתו; אבל התוס' כאן פירשו לענין עונת המעשר, וכן עיקר, שמשנה זו שנויה במעשרות לענין עונת המעשר. ולענין הדין שניהם שוים, שנת המעשר ועונת המעשר. (שם תוספות) **ד"ה התבואה וכו' לשביעית בתר חנטה וכו' להתחייב במעשר שיעור אחר וכו'**.—דע שלהרמב"ם בהלכות מע"ש פ"א ה"ב וה"ג וכן בהל' שמיטה פ"ד ה"ט והי"ג שיטה אחרת בזה והוא, דחנטה ועונת המעשר אחד הוא, אבל אין שיטה זו מחוורת כמו שביארנו בחדושנו על הרמב"ם שם[4].

[3] לדעת ה' נייבויר היא עיר Kayar בארם נהרים.

[4] [חבל על דאבדין ולא משתכחין. כתב־יד חדושיו של המחבר זצ"ל על הרמב"ם לא נמצא עד היום.]

דף יג:

(יג ב תוספות) **ויצבור וכו' וקצת משמע בירושלמי דשביעית דשני מעשרות מעשר וכו'**. —ז"ל הירושלמי שם פ"ב ה"ז [לד ע"א]: התיבון הרי פול המצרי הרי הוא ב' מעשרות בשנה א' דתני צובר את גורנו לתוכו ונמצא מעשר מזרעו על ירקו ומירקו על זרעו. ונראה שט"ס בירושלמי, וצ"ל: ונמצא מעשר מן החדש על החדש ומן הישן על הישן[5]. והכי תני בתוספתא שם (פ"ב ה"ה) עליה דר"ש שזורי: "כונס גרנו לתוכו ומעשר ממנו עליו נמצא מעשר מן החדש על החדש ומן הישן על הישן מעשר עני ומעשר שני לפי חשבון נוטל את העישור ועושה אותו מעשר עני ומעשר שני". ועניינו ברור, שחולק את המעשר מחציתו הוא פודה בכסף למעשר שני ומחציתו האחרת הוא נותן לעניים והן הן ב' מעשרות בשנה אחת שאמרו בירושלמי. אבל אינו דומה למעשה דר"ע דלקמן יד א, דהתם פדה את כל העישור וגם נתנו כולו לעניים משום ספק, שמא כולו מע"ש או שמא כולו מעשר עני. אבל כאן ברור הוא שחציו מע"ש וחציו מעשר עני.

דף טז:

(טז ב תוספות) **ד"ה ונחתמין וכו' כלומר לחיי העולם הבא**.—ולפירוש זה הסכים מהרש"א בח"א והאריך בזה. אבל בירושלמי פרק זה ה"ג [נז ע"א] מוכח, דפירושו כפשוטו בחיי העוה"ז (ע"ש).

דף יז.

(יז א) **פושעי ישראל בגופן וכו' קרקפתא דלא מנח תפילין**.—פי' אפי' אם לא פשע בגופו אלא על מ"ע זו ה"ז נקרא "פושע בגופו", וכל שכן הבא על העריות, שאף באומות הוא נקרא "פושע בגופו", וכן משמע מרי"ף ורא"ש, ושלא לצורך רצה להגיה בקרבן נתנאל שם (ע"ש). ומצאתי לר' יונה בשערי תשובה שלו שער ג' סי' יא שכתב ע"ז: "דוקא שלא מניח תפילין מעולם אבל עבר פעם אחת על חייבי כריתות אינו חמור כל כך". ובלי ספק שבחייבי כריתות שלא עשה תשובה קאמר, דאילו עשה תשובה אין לך דבר שעומד בפני התשובה. אבל איני יודע מקור לזה, דחייבי כריתות אפי' פעם אחת קל מזה שלא הניח תפילין מעולם.

[5][ועי' דברי המחבר זצ"ל בשערי תורת ארץ ישראל, עמ' 64.]

דף יז:

(יז ב) **ברית כרותה לי"ג מדות וכו'**.—י"ג מדות אלו מכונות במדרשות מדות של רחמים[6]. ולכן רוב המונים ימנו את הי"ג מדות עד "ונקה", כי מכאן ואילך אינן, לדעתם, מדות של רחמים, ולכן נדחקו לכוון מספר י"ג. והנה דעת הגאון שהביא הרי"ף (והוא רב האי גאון[7]) ורב סעדיה גאון (מובא בראב"ע פ' תשא) ורבינו נסים (כמובא בשמו בתוס' כאן), שהשם הראשון אינו בכלל המנין, מפני שהוא דבוק ל"ויקרא" שלפניו. ולמלא את המנין דעת רס"ג (כפי הנראה מן הראב"ע שם) לחשוב את השם השני לשתי מדות, כתיבתו וקריאתו, הוי"ה ואדנו"ת. ורבנו נסים (במגלת סתרים, תוס' כאן ותוס' עה"ת פ' תשא ופי' ריב"א שם) מונה "נוצר חסד לאלפים" לשתי מדות. אבל הראב"ע שם בשם רבנו נסים וכן במנהיג הל' תעניות סי' יד בשם מגלת סתרים (שכידוע חיברה ר' נסים) ימנו "ארך אפים" לשתי מדות[8]. בספר חסידים סי' ר"נ מתחיל לחשוב מן "רחום וחנון" עד "ונקה" עשר מדות, ועוד ג' מדות הוא מונה "וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (וזה פלא, כי מאמר זה משה אמרו, ומה זה ענין לי"ג מדות, שהקב"ה אמרן?).

והרמב"ם בפאר הדור סי' צ' כתב, שהשם הראשון אינו מן המנין, ו"ארך אפים" אינה אלא מדה אחת, וכן "נוצר חסד לאלפים" מדה אחת; אבל הוא מונה "לא ינקה" למדה אחת. וכתב עוד, שיש מי שחושב "ונקה לא ינקה" רק למדה אחת כענין שנאמר "ונקה לא אנקך" (ירמ' מו כח), אלא שזה מונה "פוקד עון אבות על בנים וגו'" למדה י"ג, וכן עיקר, שהרי מצינו במקום אחר כשהיה משה רבינו צריך להתפלל על ישראל במדות רחמים אמר: "ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים ורב חסד נשא עון ופשע ונקה לא ינקה פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים" (במ' יד יז-יח). וגם אלו מדות רחמים הן, שגובה ממנו בעד עונות שעשה בעוה"ז כדי שיהא שכרו שמור לעוה"ב (עי' קידושין לט ב), וכן אינו גובה ממנו בפעם אחת אלא פוקדו לארבעה דורות, וכענין שדרשו בע"ז (ד א) על הכתוב "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן

[6] עי' במדבר רבה פכ"א יז ותנחומא פנחס סי' יב ופסדר"כ פסקא את קרבני לחמי.

[7] כפי שיוצא מפאר הדור להרמב"ם סי' צ' וספר המנהיג הלכות תעניות סי' יד.

[8] ואין זה סתירה, שאפשר שר' נסים כתב במגלת סתרים שלו שתי דעות בזה (עי' היטב במנהיג שם דמשמע כן). וראיתי להגאון שי"ר ז"ל בתולדות ר' נסים הערה כ"ב שכתב, דחזר בו ר' נסים בפירושו לתורה מדבריו במגלת סתרים או להיפך ע"כ. וזה אפשר לפי דעתו שר' נסים חיבר פירוש על התורה מזה שכתבו בתוס' עה"ת פ' בהעלותך פירוש בשמו על הכתוב "שש מאות אלף רגלי וגו'". וגם בראב"ע פ' תשא כתב דר' נסים מונה "ארך אפים" שתי מדות. אבל אין לזה יסוד כל עיקר, שכבר כתבנו דהמנהיג כתב בשם מגילת סתרים דר' נסים מונה ארך אפים שתי מדות, וגם מ"ש בתוס' עה"ת בפ' בהעלותך בשמו אפשר שהיה כתוב במגלת סתרים או בספר אחר שלו, ואין שום רמז ראיה, שר' נסים חיבר פירוש לתורה.

אפקד עליכם את כל עונותיכם" (עמוס ג ב), ועי' בתוס' עה"ת פ' תשא שכתבו: "פוקד גם זו ממדת רחמיו של הקב"ה, שאינו ממהר ליפרע אלא ממתין עד יום פקודה, דכתיב "וביום פקדי", אכן אינו מן י"ג מדות", ולא כתבו טעם ברור למה אינו מי"ג מדות. ומיום שעמדנו על דעתנו נהגנו לומר את הי"ג מדות עם הצבור מן "ויקרא ה'" עד "ועל רבעים". עוד מצאנו שיטה חדשה בי"ג מדות בקרבן נתנאל על הרא"ש כאן בשם ר"י לוריא, דאינו מונה שני השמות בכלל הי"ג מדות, וגומר ב"ונקה", ומונה "ארך אפים" שתים ו"נוצר חסד לאלפים" שתים, בס"ה י"ג.
אבל נמצא עוד מחלוקת בעצם מספר המדות במד' תה' מזמור צ"ג, דרב סבר שאינן אלא י"א ורבנן סברי שאינן אלא עשר. ולפ"ז נראה שגם הם סוברים כשיטת הרמב"ם הנכונה, אלא שרב חושב "נושא עון ופשע וחטאה" מדה אחת בלבד, ורבנן מונים גם "ורב חסד ואמת" למדה אחת בלבד.

דף יח.

(יח א) **רבה דעסק בתורה חיה ארבעין שנין**.—עי' סנהדרין צח ב, שאמר אביי לרבה: ומר הא תורה והא גמילות חסדים.

דף יט.

(יט א תוספות) **ד"ה הא וכו' רבי שסידר המשנה לא ה"ל למתני מריש ירחא דניסן וכו'**.—הדבר נפלא, דהא דמריש ירחא דניסן אינו משנה ולא ברייתא אלא כתוב בריש מגלת תענית. ואף אם נאמר דרבי חזר ושנה מגלת תענית כבר אמרו בכיוצא בזה "משנה ראשונה לא זזה ממקומה" (יבמ' ל ע"א ועוד בכמה מקומות).

דף כא.

(כא א תוספות) **ד"ה לוי וכו' ואיך יניחו לאכול וכו' וי"ל התנן וכו' ואפי' מוטעין וכו'**.—אינו מובן, שדין זה "דאפי' מוטעין" אינו אלא בב"ד הקובעין את החודש כמבואר בסוף דיבור זה, אבל לא בשאר כל אדם (דורות הראשונים ח"ב עמ' 316). וגם מ"ש "דמפני הגזירה לא עשו יוה"כ בעשירי" תמוה, דמה ענין בבל לזה, הלא שם לא היה שמד.

דף כא:

(כא רע"ב) **ורמינהי על ששה חדשים השלוחין יוצאין וכו'**.—נראה לפי פשטות לשון המשנה, שבניסן ותשרי היו השלוחים יוצאים אף לסוריא, שכל המועדות תלויים בהם,

אבל בשאר ד' חדשים אף בזמן המשנה לא היו יוצאים אלא בעיירות ארץ ישראל ובעבר הירדן בלבד. והברייתא שהביאו כאן תני בה עוד הפרש אחר בין ניסן ותשרי לשאר ארבעת החדשים מלבד השנוי במשנה. ועוד תניא בתוספתא פ"ב (א) ה"ב: אין השלוחין יוצאין לסוריא עד שישמעו מפי ב"ד מקודש[9]. והיינו בניסן ותשרי, שבהן יוצאין לסוריא, וכמו שנתבאר.

ועי' ירושלמי כתובות פ"ב ה"ז [כו רע"ד]: ובסוריא נשיאת כפים אבל לא חילוק גרנות עד מקום ששלוחי החדש מגיעין עד נמרין ע"כ. ובירושלמי שביעית פ"ו ה"א [לו ע"ג] מבואר דנמרין היא גבול ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי בבל, והיא היתה ג"כ גבול היפרכיא כדמשמע בבכורות נה א. ובד' חדשים לא היו השלוחים יוצאים מהיפרכיא ולחוץ שהיה קשה לצאת חוץ להיפרכיא[10]. אבל בניסן ותשרי היו מתאמצין ויוצאין אף לסוריא, וכל זה בימי התנאים, וגם עוד בימי רבי מסדר המשנה. אבל אחר זה בימי האמוראים הראשונים כבר פסקו השלוחים מלעבור מגבול נמרין והלאה מפני הסכנה, שהיו הגוים יושבי סוריא ושאר המקומות מונעים את השלוחים מלבוא אליהם, או שהיתה אז שעת חירום או מאיזו סיבה אחרת (וכמו שכתב הרמב"ם בפ"ה ה"ט מקידוש החדש), והיינו מה שאמרו בירושלמי פרק זה ה"ד [נז ע"ב]: "א"ר יהושע בן לוי אנא עריב לאילין דאזלין לנמורין דלית חד מינהון מיית מי אזל". ולא עמדו המפרשים על הביאור האמיתי, והוא כמו שאמרנו, שבזמן ריב"ל לא היו השלוחים עוברים מגבול נמרין והלאה אף בניסן ותשרי. וריב"ל אמר שהוא ערב לאלה היושבים חוץ לגבול והולכים לנמרין לידע מפי השלוחים מתי קידשו את החדש שאינם ניזוקים מפני שהם שלוחי מצוה. ועוד בירושלמי עירובין ספ"ג, דא"ר יוחנן מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא וכו'. והרי מבואר שגם בניסן ותשרי לא היו השלוחים מגיעים לסוריא בימי ר' יוחנן, ואף שלפי הזמן והמרחק היו יכולים להגיע לרוב ערי סוריא (כמו שכתב הרמב"ם שם פ"ה ה"י). והא דאיתא לעיל (כא א): "מכריז ר' יוחנן כל היכא דמטו שלוחי ניסן ולא מטו שלוחי תשרי ליעבדו תרי יומי", א"א שיהיה הכוונה לערי סוריא, שכבר הוכחנו שבזמן ר' יוחנן לא היו השלוחים עוברים מנמרין והלאה. אלא שמקומות כאלה היו למזרח א"י או לדרומה. ולפי מה שביארנו שבימי התנאים היו שלוחי החדש עוברים ברוב ערי סוריא בניסן ותשרי צ"ל דמה שאמרו בירושלמי שם בכתובות "עד מקום ששלוחי החדש מגיעין עד נמרין" לא על סוריא דסיפא קאי, אלא אארישא קאי, על א"י במדינות של עבר

[9] כ"ה בנוסח כ"י ארפורט שם, אבל בכ"י וינא ודפו': למחר.
[10] ועי' ב"ב לח א וב' דסתם יהודה וגליל כשעת חרום דמי.

הירדן שאין ישראל יושבים שם כל כך. או שהמלות "עד נמרין" אינן מגוף הברייתא, אלא ממסדר הירושלמי שכתב את הגבול שהיו שלוחי החדש מגיעים אליו בימי האמוראים. ובבבלי כתובות כה א וכן בתוספתא שם פ"ג נשמטו מלות אלו[11].

דף כב:

(כב ב) **במעלה אדומים**.—מקום הוא בא"י כדכתיב ביהושע טו ז.
(כב ב משנה) **בראשונה היו משיאין וכו**'.—מזה ששנינו לעיל (יח א): וכשהיה ביהמ"ק קיים יוצאין אף על אייר, מוכח שהמשואות נתבטלו עוד בזמן שביהמ"ק קיים, וכבר אז היו יוצאים השלוחים. וגם קילקול הכותים היה בזמן שביהמ"ק קיים (עי' מ"ש בחגי' כה א). אבל מצינו בירושלמי פרק זה [נח ע"א]: "מי ביטל את המשואות רבי ביטל את המשואות". ובהכרח שאין זה ר' יהודה הנשיא אלא רבן גמליאל הזקן, שכל נשיא ונשיא שבא"י מכונה בירושלמי ומדרשות בשם "רבי" סתם, כמו בירושלמי שבת פ"ו ה"א: "ג' דברים התירו לבית רבי", ואותו ענין בתוס' סוטה פט"ו וכן בסוטה מט ב לבית רבן גמליאל. וכ"כ ביוחסין מאמר א' אצל ר' צדוק, כי בתוספתא ובירושלמי קורא לרבן גמליאל "רבי" סתם[12].

דף כג:

(כג ב משנה) **לפני החמה או לאחר החמה**.—לפי פשוטו משמע שהשאלה היא אם ראה את הלבנה למזרחה של חמה או למערבה, שכפי הנודע אין הלבנה החדשה נראית אלא למזרחה סמוך לשקיעת החמה ולאחריה. ולכך שנינו "אם אמר לפני החמה לא אמר כלום". אלא שמשום שרחוק הוא שיטעו בדבר פשוט ונודע כזה, לכך רצה התלמוד לפרש, דהשאלה היא לצפונה או לדרומה, ולבסוף מסיק דהשאלה היא על פגימתה. וכעין זה איתא בירושלמי [נח ע"א] עלה ד"לפני החמה או לאחר החמה": אפי' טועה שבטועין אינו טועה בדבר הזה. לא צורכא דלא פיגמתה לפני החמה פיגמתה לאחר החמה. ואחר כך איתא שם: תני בר קפרא תרתיי לפני החמה לאחר החמה פיגמתה לפני החמה פיגמתה לאחר החמה. פי' דסבר בר קפרא דשכיחי אינשי שטועים גם בדבר פשוט כזה, ומדמים שהלבנה החדשה אפשר שתיראה למערבה של חמה[13].

[11] [ועי' מ"ש המחבר זצ"ל בשערי תורת ארץ ישראל עמ' 273 ועמ' 380.]
[12] [המחבר זצ"ל האריך בזה בספרו שערי תורת ארץ ישראל, עמ' 275.]
[13] [ועי' גם מ"ש המחבר זצ"ל שם עמ' 276.]

דף כה.

(כה א תוספות) **ד"ה זיל וכו' ואמרינן בירושלמי וכו'**.—זה ליתא לפנינו בירושלמי אלא בפסיקתא רבתי, פיסקא מב.

דף כז.

(כז א) **וכן הנהיג ר' חלפתא וכו'**.—כעין זה בתענית פ"ב מ"ה (טז ב).

דף כט:

(כט ב משנה) **אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו ב"ד**.—מפרש"י נראה שמפרש ד"כ"מ שיש בו ב"ד" היינו אפי' ב"ד שלא הם קידשו את החדש, אלא דמאחר שב"ד אחד קידש את החדש במקום אחד, כ"מ שנמצא בו איזה ב"ד מותרים לתקוע. ולפ"ז היה מוכרח לפרש לקמן בהא דתניא שבר"ה לא היו תוקעין אלא בב"ד שקידשו בו את החדש דאתיא כר"א.

אבל מדברי הרמב"ם בפ"ב מהל' שופר נראה שמפרש, דלרבנן לא היו תוקעין אלא בב"ד שקידשו בו את החדש בלבד, בין אם קידשו את החדש ביבנה בין אם קידשו במקום אחר; אבל ר"א סבר שלא התקין ריב"ז לתקוע אלא במקומו בלבד, דהיינו בעיר יבנה, שבה ישב עם בית דינו לאחר חורבן ביהמ"ק, ושם היו מקדשין את החודש. אבל לאחר שגלתה סנהדרין מיבנה לאושא, אף שהיו מקדשין שם את החודש אין תוקעין שם, שתקנת ריב"ז לא חלה על מקום אחר. ולפ"ז ברייתא אתיא כרבנן. וכפירוש זה עיקר.

(שם משנה) **ועוד זאת היתה ירושלים וכו'**.—עי' רש"י שכתב על זה "בעודה בבנינה". ביאור דבריו דשיטת רש"י היא דמקדש דהכא הוא ביהמ"ק בלבד, ומדינה היא עיר ירושלים וכל ארץ ישראל, ולפיכך הוכרח לפרש כאן, דיתרונה של ירושלים לא היה אלא לאחר החורבן (כמו שכתבו התוס' בד"ה אבל). ושוב היה קשה לרש"י לשון "היתה" דמשמע שכבר היה, אבל לא בעת שסידר רבי את המשנה. ותיקן רש"י בהוספתו "בעודה בבניינה". וענין זה דבשעה שנחרב הבית עדיין נשארה מקצת ירושלים או שחזרה ונבנתה, ובאותו זמן היה לה יתרון זה, ולאחר זמן כשנחרבה ביתר ע"י אדריינוס גזר גזירת שמד על ישראל ואסר עליהם להראות פנים בירושלים, וגם חרש את העיר (כדאיתא בתענ' כט א), וגם בזמן שסידר רבי את המשנה עדיין לא נתבטלה גזירה זו. ולכך שנה לשון "היתה". והמפרשים לא עמדו על דעת רש"י, ולכך נדחקו בזה (עי' מהרש"א ותוי"ט ובל"מ פ"ב ה"ח מהל' שופר).

אבל דעת הרמב"ם בפיה"מ כאן, דמקדש הוא המקדש וכל עיר ירושלים, ומדינה כל שאר ארץ ישראל, ולכן ביאור הסיפא כפשוטה: ועוד זאת היתה ירושלים וכו' בזמן שביהמ"ק קיים. והנה נמצא ע"פ רוב, שמכנים את ירושלים "מדינה", כמו בירושלמי חגיגה פ"א ה"א [עו ע"א]: "ושילוח היה באמצע המדינה", פי' בתוך עיר ירושלים, כדמוכח שם. ועי' במדרש רות רבא סופ"א: עיר מדינה עבור בתוך העיר בתוך ירושלים. ועוד בפסדר"כ פיס' י"ד: ירמיה על ידי שהיה עירוני מענתות וכו' ישעיה ע"י שהיה בן מדינה מירושלים. ומצינו גם ששאר ערי א"י נקראות "מדינה" נגד ירושלים, כמו במע"ש פ"ג מ"ד: פירות בירושלים ומעות במדינה וכו' מעות בירושלים ופירות במדינה. ועי' בלשון הרמב"ם רפ"א מהל' סנהדרין, שקורא לכל עיר ועיר "מדינה". ועי' ירושלמי מגילה (פ"א ה"א, ע ע"ב) מדינה ומדינה אלו הכרכים. ועי' עוד ב"י אה"ע סי' קכח אריכות דברים בפירוש "מדינה".

דף ל.

(ל ע"א) **ובר"ה אין תוקעין יחידין והא כי אתא ר' יצחק וכו'**.—תמוה לי, דמה ראיה מר"ה ליובל, דהרי בר"ה דיו שאחד תוקע וכולם שומעים, וכדתנן לעיל (כז ב): מי שהיה עובר אחורי ביהכ"נ ושמע קול שופר וכו', אלא שהמהדרין היו תוקעין בעצמן. אבל ביובל יש חיוב על כל יחיד ויחיד לתקוע. וכ"ה דעת הרמב"ם שכתב בריש הלכות שופר: "מ"ע של תורה לשמוע תרועת השופר בר"ה שנאמר יום תרועה יהיה לכם". אבל בפ"י ה"י מהל' שמיטה כתב; מ"ע לתקוע בשופר וכו' בשנת היובל וכו' וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע וכו' שופר של יובל ושל ר"ה אחד הוא לכל דבר וכו' אלא שביובל וכו' יחיד ויחיד חייב לתקוע וכו' ובר"ה שחל להיות בשבת לא היו תוקעין אלא בב"ד וכו' ואין כל יחיד ויחיד תוקע אלא בפני ב"ד. ע"כ. ויותר מבואר בספר המצות שלו שכתב במ"ע קלז: שצונו לתקוע בשופר בעשרה בתשרי שביובל, ובמ"ע ק"ע כתב: שצונו לשמוע קול שופר ביום ראשון מתשרי. והרי מפורש יוצא שבר"ה עיקר המצוה היא השמיעה, וביובל עיקר המצוה - לתקוע בעצמו. וכ"ה דעת ר"א מזרחי הביאו בל"מ ריש הל' שופר, ודלא כל"מ שם שהשוה ר"ה ליובל לדעת הרמב"ם מתוך סוגיא שלפנינו (ע"ש). וטעם החילוק שבין ר"ה ליובל הוא משום דבר"ה כתוב "יום תרועה יהיה לכם", וביאור זה שיתריעו ביום זה, ודיו שאחד מתריע וכולם שומעים; אבל ביוה"כ של יובל כתוב "תעבירו שופר", דהיינו מצוה לכל יחיד ויחיד לתקוע בפיו, ואין המצוה על היום כמו בר"ה, שהעיקר

היא השמיעה, ולפיכך תיקנו לברך בר"ה על השמיעה "לשמוע קול שופר"; אבל ביוה"כ של יובל העיקר הוא התקיעה, ולפ"ז נראה שיש לברך ביובל "על תקיעת שופר".

דף ל:

(ל ע"ב) **ובזמן שחל ר"ה להיות ביום חמישי אומר בשחרית וכו' הסירותי וכו'**.—עי' ברמב"ם פ"ו ה"ט מהל' תמידין, שמדבריו יוצא שאם חל ביום חמישי אומר במוסף הסירותי, ובהכרח שהיתה לו גירסא אחרת כאן, וזה דלא כל"מ שם.

דף לא.

(לא א) **אז ישיר ומי כמוך ואז ישיר**.—עי' פי' רש"י ור"ח. אבל מדברי הרמב"ם שם משמע דאז ישיר האחרון הוא עצמו כאז ישיר הראשון (ע"ש). וגם י"ל באופן אחר, שגירסת הרמב"ם "אז ישיר מי כמוך" ותו לא מידי. ומה שאמר ר' יוסי "שנייה חוזרת שתים" הכי פירושו: חוזרת שתים לבד מפעם ראשונה, בס"ה ג' פעמים. (ועי' בל"מ שם שהניח דברי הרמב"ם בצ"ע).

דף לא:

(לא ב) **ואידך פלוגתא דרב פפא ורנב"י וכו'**.—עוד מצינו בעדיות פ"ח מ"ג, שגזר ריב"ז שלא להושיב ב"ד על אלמנת עיסה. ועוד שנינו בסוטה פ"ט מ"ט, שריב"ז הפסיק מלהשקות את הסוטה (ועי' סוטה ז ב תוס' ד"ה מה). ואיני יודע למה לא מנו שתי אלו כאן. ולרב פפא יש לומר דשני אלו תיקן לפני החורבן, וכאן לא מנו אלא אלו שתיקן משחרב המקדש; אבל לרנב"י דחשיב לשון של זהורית שהיה בזמן המקדש קשה.

דף לב:

(לב ב תוספות) **ד"ה בשעת וכו' ואע"פ שבטלה וכו' דחיישינן שמא יחזור וכו'**.—ונראה לתרץ בפשיטות דאע"פ שהגזירה בטלה המנהג לא בטל. וכעין זה בירושלמי כתובות פ"א ה"ה [כה ע"ג]: בראשונה גזרו שמד ביהודה וכו' התקינו שיהא בעלה בא עליה עודה בבית אביה וכו' אע"פ שבטל השמד המנהג לא בטל. ועי' שו"ת רדב"ז ח"ג סי' ת"מ, שכתב כזה גם לענין מנהג קריעת הגט.

דף לג:

(לג ב תוספות) **ד"ה שיעור וכו' דפעיא אמיה כסיסרא**.—כ"ה בערוך, ומקורו בפי' ר"ח סוף המסכת. והענין תמוה שיתקנו כנגד פעיות אמו של אותו רשע. ומצאתי באיזה מאסף, שיש להגיה "דפעיא אמנו שרה". וכעין זה בפר"א פל"ב: בכתה ג' בכיות כנגד ג' תקיעות, שלש יללות כנגד שלש יבבות.

דף לד.

(לד סע"א) **ולהאי תנא דמייתי לה ממדבר אי מה להלן חצוצרות וכו'**.—פי' אע"פ דתנא דיליף ממדבר יליף נמי מיוה"כ, דהא בין לת"ק ובין לר' יונתן דלמטה "והעברת שופר תרועה" דיוה"כ מלמד אף על ר"ה, ועוד דת"ק נמי יליף ר"ה מיוה"כ לביום ולא בלילה; הכא הכי מקשינן: מאי חזית לתקוע בשופר כיוה"כ, שמא בחצוצרות כמדבר; אי נמי ליתקעו בתרוייהו בשופר ובחצוצרות.

דף לה.

(לה א) **כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר וכו'**.—עי' בשו"ת הגאונים חמדה גנוזה סי' ק' בשם רב פלטויי, שהעתיק "כיון שאמר ככתוב בתורתך שוב אינו צריך"[14].

[14] [וכן הנוסח בכ"י מינכן ב' ולונדון, ועי' ד"ס הערה א'.]